

מוסיקה

מגאזין ילדים ואנשים

מארס 88 • מספר 12
המחיר 8.00 ש"ח
(באילת: 7.00 ש"ח)

גליון מיוחד:
המזר העברי

השער: גילינסקי

עדות

ענקי הקיבוץ בזמר העברי:

מתתיהו שלם, דוד זהבי, יהודה שרת

ד"ר ציפי פליישר

מתתיהו שלם, פגישה בצריף

אני עולה במשעול המתפתל. בחוץ גשום, ריח אדמה לחה. חורף 1963. הייתי אז צעירה מאוד ונאיבית. נשימתי נעצרה לפתע: צריפו של מתתיהו שלם ברמת-יוחנן. עוד רגע ואראה את האיש שחיבר את "שיבולת בשדה", "עז וכבש כבר נגזזו", "שה וגדי", "רוצה ורוצה", "הכורמים, היוגבים, צאו במצליים", "פנה הגשם", "נטו צללים על פני הגבעות"... הדלת נפתחה. אדם רחב-כתפיים לבוש אפודת צמר-כבשים כהה, מרופטת קמעה. מקרין כולו שקט והפנמה. על כוס קפה שחור הוא מתחיל לספר. בחוץ הגשם מתחזק, החשמל בצריף נפסק. זה הצריף, שלימים הפך "מכון להווי ולמועד", האוצר בתוכו את המסכתות הרבות שנוצרו בקיבוץ: חגי המשק, השזורים מסורת עם מעגל עונות השנה בחקלאות.

"נולדתי בזאמושק, פולין, 1904, ולמדתי אצל אבי שהיה מנהל בית-ספר עברי. גדלתי בבית ציוני ושמעתי בילדותי את 'חישו אחים חושו' ו'שאו ציונה נס ודגל'. כשפרצה מלחמת-העולם הראשונה נדדה המשפחה ברחבי אוקראינה ואז הגיעו לאונוני צילי הכפר הרוסי. זאת היתה השפעה שנייה: מיפגש עם חייהם של איכרים פשוטים. הייתי אז נער אוהב שירה, וחלמתי שאוכל להתבטא בשירים שאכתוב, ואולי ארצה אפילו לשיר אותם... לעצמי. עם פרוץ המהפכה הבולשביקית (1917) עבדתי בבית-דפוס והייתי מפיס את שירי בעברית. זה היה כעין מישחק."

1922 היתה שנת העלייה ארצה. עם קומץ חברים חלוצים, שהתיישבו ליד מסחה (כפר-בור), מצא עצמו מתתיהו לפתע ב"נפילה ישרה, בלי חציצות" כדבריו, עם ערביי האיזור.

"כולנו עבדנו בשביל איכרי המושבה. עבדנו גם בפרוייקט בניית גשר הרכבת לצמח.

מתוך ספר קיבוץ נען

ילדי קיבוץ נען בחג הביכורים

שלושה מלחינים, שלושתם חברי קיבוצים, שתרמו תרומה נכבדה ביותר לשיר הארץ-ישראלי • מתתיהו שלם ("שיבולת בשדה"), שהיה בעל זיקה עמוקה לתנ"ך והנהיג את חגיגת העומר ברמת-יוחנן, כתב מלים ולחן גם יחד • דוד זהבי ("אלי, אלי") כתב רק לקול אדם ולחליל, הכלי האהוב עליו, ושיריו הפכו כבר סמלים • יהודה שרת ("ואולי לא היו הדברים מעולם") היה המשפיל מכולם, וידוע בליל ה"סדר" נוסח יגור שכתב וניצח על ביצועו

מתתיהו שלם: "העומר חי בשדה. כל הניסיונות להעמיד את המסכת הפופולארית בעיר – נכשלו"

היו לפעמים עבודות קשות ביותר, למשל עקירת שיחים והכנת פחם. אני מודה שלא כל-כך אהבתי את זה. 12 שעות ללא מקלחת, חיים באוהל, כמעט בחוץ, אבל התגברתי כי היה לי עניין רב במפגש עם הערבים ועם מנגינותיהם. אפילו התרגלתי לדבר ערבית. אני זוכר שהיינו עושים זבח בסיום כל קטע-עבודה בגשר, ואז ראיתי את הריקודים שלהם: 100-200 איש רוקדים בשורה, כתף אל כתף, שעה ושעתיים, אחד לפניו עם מקל ביד, חרוזי חרוזים על המקום, שר ומלהיב, וכולם עונים אחריו. הם היו שרים שירי עלילות, כשהסולן מלווה עצמו ברוכבאקה וכולם סביבו יודעים מה הוא שר, חיים את העלילה ועונים כאיש אחד במקום הנכון. לפעמים תפסתי אומץ והצטרפתי עם האוקארנה שלי, מין חליל שהבאתי אתי מפולין, שהייתי נושא תמיד בנרתיק חגור למותני..."

את חייו של מתתיהו שלם מכאן ואילך יש לחלק לשתי תקופות: זו של בית-אלפא, החל מ-1927, וזו של רמת-יוחנן, החל מ-1940. השנים של בית-אלפא הן שנות המרעה. "העיסקה החקלאי הכי רומאנטי כנראה קשור לאהבתי לתנ"ך. במיוחד כשיש מרעה טוב, ויש לך הרבה זמן לעצמך: לקרוא, לחלל, לכתוב שירים ותווים, להתרשם עמוקות מהטבע. פעם קרה מיקרה עצוב: כשיצאתי אל המרעה, כבשה אחת קיבלה פתאום התקפת רעד ותוך מיספר דקות נפחה נשמתה. זה קרה כתוצאה מאכילת עשב מרעיל. השריד היחיד שנותר היה הפעמון שעל צווארה. במצב מדוכך זה התפרץ מתוכי השיר "עם צאת החמה/ יצאה כבשה תמה/ אל השלף אל הגיא". ועוד סיפור מאותה תקופה של חיים מסביב לצאן למרגלות הגלבוע: "ללאה הרקדנית (הלא היא לאה ברגשטיין הכוריאוגרפית) קסמה העבודה בעדר. ניסנו לשדל אותה שתגבן גבינה בדיר, תטפל בטלאים הרכים, או תרחץ את הצמר. אבל היא התעקשה לצאת לרעות לבדה. הרשינו לה פעם לבוא, כשאנו שומרים עליה ממרחק. פתאום תפסנו את מצבה המסוכן: נערה בודדת עם הצאן בתוך סביבה בדואית. ירדנו אליה ואז החלה להרקיד אותנו עם העבאיה שלבשה ושערותיה הפרועות שגזזה במיוחד לעת המרעה: עשתה כל מיני אימפרוביזציות מלהיבות, ואני הייתי צריך לשיר את "שישו שישו, שימחו נא, חג הגז, הנה בא..."

על הצלחות אלו של שיריו המוקדמים ועל מסכת "נָבֵל ואביגיל" כתב מתתיהו בגאוה

מתוך ארכיון "הווי ומועד" – קיבוץ רמת-יוחנן

מתתיהו שלם: "העומר חי בשדה"

השיר, "הן ירוגן" ועוד.

בעוד שבתקופת בית-אלפא יצר את שירי הילדים המוקדמים כגון "יוחנן וגבריאלי", "שיר לסדנא", "רוח, רוח, רוח, רגע לא ינוח", "סביבוני ירוץ בגיל", הרי ברמת-יוחנן ראה את עיקר יעדו כמתנד בני נוער. רבים זיכרונותיו בעיקר כמורה לתנ"ך. כשסיים עם תלמידיו נושא בתנ"ך היו מכינים יחד חגיגה. "אחד התלמידים האלה, בין התימנים והספרדים שהגיעו לחברת-הנוער שלנו, היה אליהו גמליאל. הוא היה שר טוב ומחלל, בדיוק כמו שאהבתי. את 'ודוד יפה עיניים' יצרנו יחד לאחת החגיגות והוא הפיץ אותו כשעבר לתל-אביב". ומוסיף אליהו גמליאל (מלחין) "ארץ זבת חלב ודבש" שנודע אחר-כך בעיקר כחלילן ומתופף): "אני חניכו של מתתיהו בכל רמ"ח איברי. ספגתי ממנו את האהבה לחקר התרבות ולחידוש מסורת, וזאת כבר לאחר שגדלתי בטבריה בשיבת תלמוד-תורה. הוא ראה כי מלחין. באחד מביקורי ברמת-יוחנן, בתקופה

לאביו, והאב ענה לו במכתב: "עצתי לך, צא לירושלים אל בין אנשי הנגינה העברית (הכוונה למוסיקאים אידלסון ורוזובסקי) שמא יטפלו בלימודיך... אולם איך תוכל אם אתה אסור למשפתיים לשמוע שריקות עדרים?" ואכן, רק בתחילת שנות ה-40 התפנה מתתיהו ללימודי המוסיקה, כשהחל לחיות ברמת-יוחנן. נסע לשנה לירושלים, אל רוזובסקי. באותו זמן גם אָבֵל ארליך היה תלמידו של רוזובסקי, והשלושה היו נפגשים ומשוחחים ללא מיגבלות של זמני שיעורים. אז החלו חיפשי הדרך בהתייחסות אל המקורות. בשנת 1943 הכין את מסכת העומר שלו, שהפכה לאחד החגים הפופולאריים בקיבוצים, ולאח ברגשטיין צירפה מחוללת. "העומר חי בשדה", טען תמיד מתתיהו, "במעמד הטבעי שלו, אף שהתג מצריך הכנות וחזרות רבות. הפופולאריות של מסכת זו גררה כוריאוגרפים שונים להעמיד אותה על במות העיר, אך הניסיונות האלה נכשלו". מתוך מסכת זו, יצאו השירים "שיבולת בשדה", "פנה הגשם", "רוצה ורוצה", "שירו

מתוך ארכיון ציפי פליישר לזמר העברי

גם יחד בזמר העברי. בעיני תדמיתו העצמית, המשורר שבו קודם למלחין שבו, וזה גם נכון עובדתית היסטורית, הוא התחיל כמשורר – אך התוצאה בשירים עצמם היא מלים ולחן שנוולו יחדיו.

שלם הוא המשפיע הגדול על עמנואל זמר ככותב מלים ולחן גמ"יחד. את הדחף הגדול לרשום את לחניו שלו כ"משורר רועה-צאן שיצאו לו מנגינות" קיבל דווקא מיהודה שרת. הם היו נפגשים איש עם איש בין עין-חרוד לבית-אלפא, ויהודה רשם בהתלהבות את לחניו של מתתיהו מפיו, ומאוחר יותר פירסם אותם בקובצי "ענות".

דוד זהבי, בעיקבות הזמן

את דוד זהבי פגשתי בחדרו בקיבוץ נען. בקול מבווייז זימר באוזני פראזה זו או אחרת, כדי להדגים כיצד שינה משהו במוסיקה לאחר שנוכח שהקהל בחדר-האוכל "שר אחרת ממה שאני מלמד אותם". כזאת היתה דרכו: באמצעות ערבי שירה בציבור וקבלת-שבת בחדרי-האוכל בקיבוצים גיבש את לחניו למעט אלה שנוולו בנשיקה כ"הליכה לקיסריה" או "ירדה השבת". הוא ראה עצמו תמיד כמלחין מגויס, שיריו היו הרבה יותר חשובים בעיניו מאשר הוא עצמו – עד כי היה ממש ממעט בסיפורים ובלבד שיחיו הם עצמם. מישפט-המפתח שלו כמעט לגבי כל שיר: "התקופה הצריכה". דרך ההלחנה חוזרת על עצמה כסטראוטיפ: הוא עיין במוספים ובקבצים ספרותיים, מצא מייד את מה שהדליק אותו בצורך השעה, והלחין, ומאז מדליקים אותנו הלחנים האלה. יש מהם כאלה שמש נתקדשו אצלנו, כגון "יצאנו אט", "הן אפשר", "אני נושא עמי" ממשוררי האהובים לדבריו: זרובבל גלעד מעין-חרוד, חנה סנש משדות-ים, פניה ברגשטיין מגבת.

זהבי נולד ב"1910 ביפו, המלחין הצבר הראשון שלנו. גם הוא ספג בילדותו את ריח ערב – אך מתוך בתי-הקפה שבשכונת מגוריו ביפו, וזאת בצד זמירות שבת ויוס-טוב מבית אבא. ב"1930 עלה עם חבריו בנוער-העובד על אדמת נען ושם חי עד יומו האחרון. במסירות רבה עבד הן כחשמלאי והן כאיש המטעים. לא פסק לרגע ללוות את קבוצתו בחגים ובשמחות. "מלאו אסמינו בר", למשל, הולחן בשנים הראשונות לייסוד נען, והוא מתאר את בניית האסם ואת הילודה הגדולה שהיתה בשנים ההן בקיבוץ. "שירו שירו תודה" חויבר לשמחת בית-השואבה באותן שנים. גם את תנועת הנוער-העובד, שהוא נחשב לאחד ממייסדיה, ליווה במסעות ובמחנות. את "מסיבלות גורל פרוע" ("שיר המחנה") הלחין בשנת 1944 עם אברהם לוינסון לכינוס האלף של הנוער-העובד בויכרון-יעקב.

סיפר לי דוד זהבי: "את חינוכי המוסיקאלי המוקדם קיבלתי רק בבית-הספר. שם למדתי את ראשית קריאת התווים והתחלתי לנגן בחליל, יותר נכון בחלילית. זה היה בגיל 8. בכלי זה אני שולט עד היום והוא נשאר האהוב עלי מכל הכלים". ואכן, רק בגיל 22 פנה ללימודי כינור ופסנתר, ובסביבות גיל 35 (!) ללימודי התיאוריה המטודריים. מספרתי לי מורתו הראשונה לפסנתר, הדסה ביריביס:

דוד זהבי: הכלי האהוב – חלילית

אמר לי מתתיהו, כמי שכנראה המשיך עד סוף חייו לראות עצמו קודם-כל כמשורר: "המלודיה לבדה – הרי זה כליך מעט... העיקר המחשבות, הסיפור, ההתרגשות, החוויה, גם אם המדובר בשירי-עם". בשיריו אכן המלים פשוטות ועמוקות, שורשיות, עם רגישות אינטואיטיבית לטבע, והלחן שנוול מתוכן הוא מ"אבות הצילצול הישראלי" כדברי פרופ' הרצל שמואלי. זהו לחן שנוול מתוך קשר אינטימי של מתתיהו לסובב אותו. ברבים משיריו קצב שמחת החיים הוא שבולט דווקא, ונעימותו סוחפת.

בשנותיו האחרונות (נפטר ב"1975) טיפח את "המכון להווי ולמועד", והשקיע מאמצים בהעלאת דעותיו על הכתב. הוא פיתח מישנה סדורה על החגים המתחדשים ושיריהם, וכרך יחד את היוצר ואיש החינוך שבו. כתב הרבה על השמחה שבמעמד החג, על הצורך של ציבורים גדולים לשמח ועל ההצדקה ההיסטורית למעמד החג. מתתיהו שלם הוא הראשון שכתב מלים ולחן

ענקי הקיבוץ בזמר העברי

שכבר למדתי במידרשה למחנכים למוסיקה בתל-אביב, אמר לי מתתיהו שהוא זקוק לשירים לאיזה מחזה תנ"כי על המרגלים. נסגרתי באולם המוסיקה בקיבוץ והתחלתי רוקד, שר, צועק בקולי קולות, רואה בעיני רוחי כל מיני דמויות תנ"כיות – את המרגלים החוזרים עם אשכול ענבים, את העם הרוקד באקסטאזה. הבאתי את זה באותו שבוע כתרגיל בשני קולות (נמוך וגבוה) לשיעור הריתמיקה אצל קטה יעקב, ומשני הקולות האלה נולדה המנגינה האחת של 'ארץ זבת חלב', כאשר חלק אחד של השיר הוא גבוה והשני נמוך".

ענקי הקיבוץ בזמר העברי

"הוא הגיע אלי כשידיו מיובלות ואצבעותיו בלתי גמישות. קשה היה לו בגיל כה מאוחר להתחיל לנגן באופן מסודר. אבל כוח-רצון לא היה חסר לו. הרי התחיל ללמוד כבר לאחר שדבק בו חידק ההלחנה".

השיר המוקדם ביותר של דוד והבי הוא "אורחה במידבר". לדבריו כתב אותו כשהיה בן 14: הוא מצא את מלותיו של עקב פיכמן, אשר קסמו לו באקוסטיקה שלהן ("עירום וחול, ימין ושמאל, יצהיב מדבר ללא משעול") ועשה בהן מיספר שינויים. בתחילה הצניע את הלחן. כשהתחיל להסתובב במשקים כאיש שירה בעבור, הפיץ אותו לאט-לאט. התהודה הגדולה הייתה רק לאחר 15 שנה, כשאיילקה ואביבה (איילקה חכרו היה שנים רבות בנען) לקחו אותו למסעם הראשון לארה"ב ב-1948. "ואחר-כך שושנה. זו דוגמה לשיר שמחלחל טיפין-טיפין. אני אוהב את שושנה", אמר בהתכווננו לשושנה דמארי. "עם סוג הזמרה המיוחד שלה פירסמה בארץ את השיר הזה, וגם את שני החלילים שלי, ואחר-כך את שירי הפלמ"ח".

כדאי אולי להזכיר ששמונה שירים הקדיש כלי האהוב עליו – החליל, מהם שניים שהתפרסמו במיוחד: "החליל, הוא פשוט ועדין..." למלים של לאה גולדברג ו"יש חליל נעלם..." למלים של יפה קרינקין. אני שואלת: האם אתה מודע לקשר החזק של הלחנים שלך אל המלים שבחרת? למשל, ב"ימין ושמאל" ("אורחה במדבר"), יש תחושה מתמשכת של שירת גמלים הצועדת באיטיות, מין תנועה כבדה ואינסופית, משהו מהרוטינה של המידבר ולפתע, במלים "כדמות חלום" יש קפיצה גדולה במנגינה, כאילו "פאטה מורגאנה".

דוד עונה: "את מגלה לי נסתרות. למי יש זמן לחשוב על כל זה? אני רצתי ממש אחרי המאורעות, תמיד הייתי צריך להציל את החתונה הקרובה במשק, לא לפסס אף גיוס בקטיף, שם כל זוג ידדים היה חיוני, להספיק להביא שיר חדש לחג הבא... למשל, אחד השירים הבודדים של למלים מהתנ"ך (עמוס) 'והטיפו' נכתב בתחילת שנות ה-40 לחג הפסח במשק. הדפסנו את זה בדפוס פנימי ויש שם חלק אישי, כעין פתיחה, למלים 'הנה ימים באים, וניגש חורף בקוצר', אבל את זה כבר לא זוכרים היום. שרים רק את החלק המהיר".

בשנות ה-40 ראה דוד את עצמו כחלק אינטגרלי מההתרחשויות הדרמטיות. עם זרובבל גלעד כתב את "שיר הפלמ"ח" ("מסביב יהום הסער") למען הלוחמים: "היינו מוכרחים, הלוחמים ביקשו, דרשו, היו זקוקים לעידוד. נכתבתי, לימדתי, ועוד שיניתי לגירסה יותר נמרצת, מלאת תוקף וצעדה, במלים 'ממטולה עד הנגב, מן הים עד המידבר...'. אם יש שירים שמשמש נתקדשו בתקופה זו, הרי הם הלחנותיו לשיריה של חנה סנש, 'אשרי הגפרור' ו"אלי, אלי, שלא ייגמר לעולם" (בכותרת של חנה סנש "הליכה לקיסריה"), שהוא בעצם סמל מושך, וכך כבר

כנראה יישאר לנצח. גם בהמשך שנות ה-40 אפשר למצוא שירים שלו, המסמלים את מלחמת-השחרור, כמו: "הן אפשר" ו"יצאנו אט" למלותיו של חיים חפר (או עדיין פינר). דוד כמעט לקח עימו אל קברו (נפטר בנען, 1977) את שירו הרומאנטי ביותר "אני נושא עמי את צער השתיקה", שיר-אהבה צורב במלים ובלחן. על ערש דווי שמע אותו מוקלט לראשונה, מפי אחת מבנות הקיבוץ. מסתבר שחנה רובינא שרה אותו במסיבות "הבימה" בשנות ה-30, ובזמנו היה מושר קצת, אך בשל הליריות העמוקה שלו נשתכח. תודות לשלמה ארצי קיבל השיר חיים חדשים בזמננו. לחניו של דוד זהבי ספונטאניים, שופעים קווים מלודיים אורגאניים עשירים וארוכים, שיש בהם מקוריות, אבל גם השפעת דורות ראשונים. הוא נשם את שירי העליות המוקדמות עם ריח המזרח המקומי. הטבע של המארש הרוסי נתן רישומו ב"מסביב יהום הסער" (שיר הפלמ"ח), "מסבלות גורל פרוע" (שיר המתנה), "אדמה, אדמה, בשפלה וברמה": ההימנון התמימי טבוע בתוך "אשרי

דוד זהבי: "רצתי ממש אחרי המאורעות. הייתי צריך להציל חתונה במשק, או להביא שיר חדש לחג"

הגפרור" ו"אלי אלי" – הלחנותיו החשובות למלותיה של חנה סנש. "מלאו אסמינו ברי", "יששום, יששום מדבר וצנה", "הטיפו והטיפו ההרים עסיס" – מצלצלים כהורות פסאודו-רסטייות, צבועות בצבע (דוד) זהבי. ויש גם לא מעט רסיות נשפכת ב"הן אפשר", "יצאנו אט", "שקיעה נוגה" ו"אני נושא עמי את צער השתיקה", שוב עם גוון זהבי המיוחד. המזרחיות והמודאליות בולטות בהלחנותיו סביב אווירת חיי הקיבוץ ועבודת האדמה – "על שדנו רד הערב", "יורה השבת", "שתלתם ניגונים", "שירו שירו שיר תודה לברכת האדמה". מקורות היניקה שלו נטמעו היטב בסיגנונו האישי. המקוריות והספונטאניות שבכתבת

איפיונים מוסיקאליים

ה מון שירים מינוריים (רק חלק מיזערי הוא מזורתי) – זוהי טבעית-האצבעות המשותפת לשלושת המלחינים, מתתיהו שלם, דוד זהבי ויהודה שרת: המינוריות המיוחדת בשירים שלנו שהיא מודאלית. כמודאליות יש איזשהו עידון ואקזוטיות לעומת המינור הרומנטי הנמרץ, שהגיע בסהרתו מרוסיה. יהודה שרת הוא המשכיל המוסיקאלי בין השלושה, הדוחף אתרים לחיות עם מוסיקה והמטפח לשם כך מיסגרות מתתיהו שלם מייצג את המשורר-המלחין היוצר באינטימיות מוחלטת את שיריו, גם אם הם יכולים להקפיץ חדר-אוכל שלם. דוד זהבי נדלק על מלים ומלחין אותן בספונטאניות, כאילו זה לא ייתכן אחרת – כי זה חלק מהחיים ומהצרכים, ותוך כדי ההלחנה זורמות ההשפעות של העליות המוקדמות.

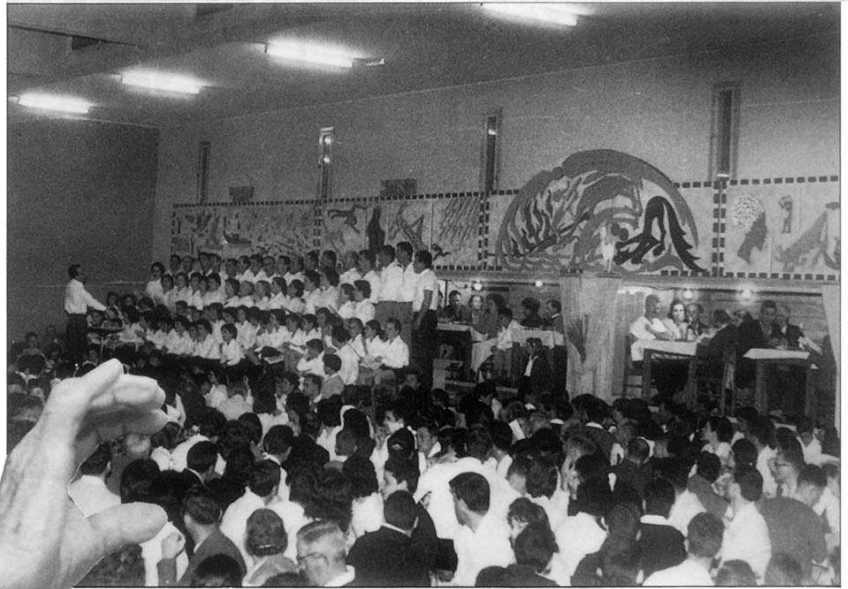
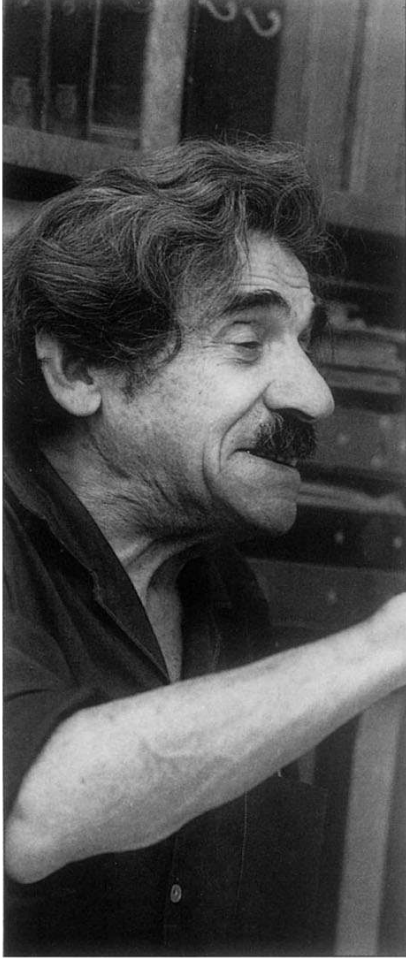
הלחן בלעו את כל ההשפעות. אף פעם לא כתב לקול ולפסנתר, אלא רק לקול אנושי, כאשר מהול בתוכו צבע קולו של החליל, הכלי האהוב עליו.

יהודה שרת, מודעות וערכים

א ם שלם וזהבי ניחנו בכתיבה ספונטאנית, ותהליכי היצירה אצלם גובלים בכלתי מודע – הרי ביהודה שרת הגענו אל ענקיות עם התלבטויות שבהן המודעות מציקה לנפש ללא-הרף. תמיד אני שואלת את עצמי מאין לקח יהודה את הכוחות להתלבט באינטנסיביות כזאת. בעצם, אי-אפשר להבין את כמיות האכפתיות שלו בלי להיתקל במה שאמר הוא עצמו, וכמעט אי-אפשר שלא לגלוש לפאתטיות כשמספרים עליו למי שלא הפירו. "יהודה שרת – כלי שרת", מתבטאת נעמי שמר. הוא ממש כפה על עצמו דאגה לציבור ולרוחו שלא תיבש. קשר את חייו במלוא הפנת אל ערכי ברל כצנלסון, כשמוסיקה והשפה העברית הן חלק ממימוש אותם ערכים.

יהודה נולד ב-1901 בחרסון שברוסיה הדרומית. המישפחה עלתה ארצה כשהיה ילד בן 5 והתיישבה בכפר הערבי עין-סיניקה שבהרי אפרים. אחר-כך עברו ליפו, ובגיל 11 התחיל לנגן בכינור עם הופנקו וקרצ'בסקי, והכלי ליווה אותו ממש עד יום מותו. "תמיד עם הכינור", "הכינור שנשם", הספידו אותו במותו (1979, ת"א). ב-1923 הצטרף לכפר-יחזקאל לפלוגת העבודה ועשה ימים כלילות בעבודת המחצבה לרגלי הגלבוע. מעשה נועז עשה אז: הקים את "רביעיית העמק", רביעיית כלי-קשת שנסעה לנגן מוסיקה קאמרית באוזני מחנות הפועלים העברים ברחבי הארץ. מאז שהגיע ליגור (1926) הירבה לטפח את הפעולה החינוכית-מוסיקאלית. ב-1930 יצא לשליחות בגרמניה ומשם הביא כעבור שנתיים חומר מקהלתי רב, שדאג לערוך אותו. לעבדו, להתאים לו מלים בעברית, להעתיקו בכתב-הפנינים שלו ולהפיסו, ועד היום הוא משמש נכס-צאן-ברזל בשירת המקהלות שלנו. עוד ניתן למצוא בספריות למוסיקה את חוברות הסטנטיל בכריכה הכחולה בשם "ענות", שדאג לפרסם בין השנים 1937-1939, ובהן שירי רועים, שירים לאחד במאי, לט"ו בשבט, לימי המצור והדמים, ובהן גם כרך מיוחד למקהלה.

בסוף שנות ה-50 ותחילת שנות ה-60 חי בנווה-ים. את שנות חייו האחרונות בילה בתל-אביב ובאפיקים, ליד בתו הילה, כשהוא מדיר שינה מעיניו המתקשות לראות ובלבד שיספיק לערוך ולהכין לדפוס את איגרות ברל כצנלסון. מעולם לא התגבר על מפת אובדן אשתו צביה בתאונת-דרכים בשנת 1941. יהודה שרת הוא איש ההלחנות הראשונות והמפורסמות לשירי רחל: "לא שרתי לך ארצי", "ואולי לא היו הדברים מעולם", "הן דמה בדמי וורם", "הן לא חרשתי" ("ספיח"), "שיר", "עקרה" ועוד. חש קירבה אליה ככת אותה עלייה ואהב את שפתה. כל חייה סימלו בשבילו את היפה והטראגי שבעלייה השנייה. שניהם ראו בעבודת האדמה עבודת קודש. יהודה הוא גם איש מתכונת ליל ה"סדר" נוסח יגור, האורטוריה במדיה שאולי טרם

יהודה שרת (משמאל) ו"סדר" פסח בקיבוץ יגור

הכתלים הדוממים בשלושת רבעי השעה של ליל אמש, עת ישבתי לבדי משמים, בחדר-האוכל הריק... שלוחה משלוחות הנגזע... הסתיידות עורקי המחשבה בדור יתום..."

בליל "סדר" אחד שערך לתיירים לא הבינו הללו את הטקסט של ההגדה ושוחחו ביניהם בשעת הקריאה. יהודה עלה על השולחן ורקע בחזקה ברגלו כשהוא צועק "יושלף הסו!" – והצלחות עם המרק התעופפו לכל עבר...

יהודה שרת: "הירהורים שהירהרתי, וכן מה שסיפרו לי הכתלים הדוממים, עת ישבתי בחדר-האוכל הריק..."

חזרות המקלה היו מסתיימות ב־4 לפנות בוקר, ורק את הרפתנים היה מוכן לשחרר ב־2, כדי שיספיקו לחטוף תנומה קלה לפני צאתם לחליבה כעבור שעה, ב־3...

מקורות היניקה שלו כיוצר היו קאנונים של פֶּרְטוֹרְיוֹס, אוֹרְלַנְדוֹ דֵי־לַאסוֹ, לֹקֶה מֶרְנַצִּיו,

חשבנו עליה: זוהי מין אופרה, שאין בה חציצה בין אמנות לפולקלור, בין עבר להווה, בין משתתפים לקהל. כולם עושים את הכל – הקהל הקיבוצי שיושב בחדר-האוכל הופך לפתע לעדת בני-ישראל העוברים את החוויה של יציאת מצרים. ילדים ומבוגרים שרים, מנגנים, מדקלמים ונכנסים ממש אל תוך הדראמה. השפה המוסיקאלית היא טיפוסית ליהודה – רב־קולית, דווקא לא זו החד־קולית שנתקלנו בה אצל שלם וזהבי. שרים בחלוקה לתפקידים (למשל, שתי בחורות, ילדים ונשים, מקלה רבתי, הציבור כולו), מנגנים בכלים כמו טמבור ומצילתיים, קוראים לפי דרישותיו הקפדניות של יהודה.

את יהודה שרת לא פגשתי לצערי, אך אני נתקלת פעמים רבות בבידיו וחניכיו ששרו באחת ממקהלותיו, ובמעריציו מאנשי התנועה הקיבוצית.

כשהיה תלמידו של יוסף טל במקצוע ההרמוניה, הגיע אליו הביתה ערב אחד לפני השיעור שלמחרת, דפק על הדלת וכולו מצוקה: "מוֹרִי, עוֹזֵר לִי, כבר שבוע ימים אני לא מצליח לפתור תרגיל זה"... כך היה פונה אל החברים שלא הגיעו לחזרת המקלה: "...הירהורים שהירהרתי וכן מה שסיפרו לי

בוקסטהודה, פלסטרנה, שמות שבלעדיהם לא היינו כנראה זוכים לבאך שזכינו לו. בצד אלה, קאנונים יותר מאוחרים, משל כרוביני, היידן ואפילו הינדקמית. תמצא אותם בקובצי "ענות" שפירסם בשנים 1937-1939 בסטנסילים, כדי להביא לחוגי המקלה שהיו אז בישוב העברי מוסיקה קלאסית מתרבות העולם, שלא ישירו רק עיבודי שירים. הוא גם דאג שמוסיקה מאוחרת יותר (כגון שירים של ברהמס) תיכנס לרפרטואר שירת המקלה שלנו על-ידי התאמות ותרגומים של חומר זה לעברית, ועד היום הוא מושר בגירסתו. ■

הכותבת היא מלחינה, מעבדת ומורה במידרשה למוסיקה, מיכללת לוינסקי, תל-אביב.

מתוך ארכיון ציפי פליישר לזמר העברי